

Mircea Eliade

Autor: Karel Veliký

Mladý Eliade byl členem hnízda (*cuib*) **Železné gardy**, vedeného básníkem Radu Gyrem. Jako takový byl v létě 1938, za Carolovy „královské diktatury“, zatčen a deportován do nově zřízeného koncentračního tábora v areálu bývalé zemědělské školy. Legionářské víry se nezřekl, avšak pomocí protekce (jeho ochránce, generál Condeescu, měl osobní přístup k ministru vnitra Călinescovi, nejvyššímu vykonavateli represe, který bude později – již jako premiér – zabit za národní revoluce legionáři coby muž spoluodpovědný za smrt **Cornelia Codreana**) i díky nemoci (zánět plic) se na podzim dostal do sanatoria, odkud byl počátkem zimy v relativním zdraví propuštěn. Takto unikl masovému popravování svých legionářských druhů a lze předpokládat, že právě toto vyhnutí se osudu mučedníka, resp. duševní zátěž z něj vyplývající, již podstatně přispěly k jeho pozdějšímu rozhodnutí stát se napříště přísně „nepolitickým člověkem“. Když král Carol vyhlásil, že dosavadní korporativní stát budovaný od února 1938 nahrazuje totalitním, čímž prý se proces přestavby Rumunska formálně uzavírá, vstoupili do nové „totalitní“ vlády i přeživší legionáři a Eliade byl za ní v březnu 1940 jmenován kulturním atašé v Londýně, kde působil i za krátké existence (od září 1940 do února 1941) národně-legionářského Státu. Za Antoneskova režimu pak tutéž funkci kulturního přidělence (a později rady) vykonával v Portugalsku.

Portugalské roky dlouho patřily v jeho životě k těm nejméně známým. Dnes jsou k nim hlavním pramenem **Eliadovy deníky**, *Diário Português* (1941–1945), přeložené již do několika jazyků. Souhrnný přehled jeho pobytu podává Rosa Fina ve své knize *Mircea Eliade em Portugal 1941–1945* z roku 2013. V Portugalsku byla navíc (časopisecky) zveřejněna i část Eliadovy korespondence s místními autoritami. V *Pamětech* (čes. 2007) se k tomuto období

váže jedna kapitola, „Od Camõesa k Salazarovi“.

Eliade do Portugalska přijel (vedle faktu, že Velká Británie v důsledku války přerušila s Rumunskem diplomatické styky) pod vlivem a na doporučení svého přítele, krajana – dalšího z rumunských velikánů dvacátého století, Luciana Blagy, který tam byl v letech 1938 až 39 velvyslancem. Rozumí se samo sebou, že záznamy muže Eliadova formátu neobsahují pouze osobní rovinu, nýbrž mají politicko-historický a socio-kulturní rozměr:

V oněch téměř čtyřech letech strávených v Portugalsku jsem si vedl dosti podrobný deník, hlavně v údobí 1942 až 1945. Bude-li někdy v úplnosti vydán, případný čtenář v něm nalezne mnoho faktů a údajů užitečných pro pochopení doby.

Je to svébytný odraz nejen portugalské, ale i mezinárodní reality těch let, přičemž ona zvláštnost je dána už tím, že Portugalsko stálo ve vrcholné části „evropské občanské války“ (Nolte) stranou: „Nevěřili jsme vlastním očím [po bombardovaném Londýně], když jsme viděli mocně osvětlený Lisabon. (...) Další velké překvapení: menu v hotelové restauraci obnášelo šestnáct chodů...“

Během svého pobytu se zajímal o portugalskou historii a spiritualitu, projel zemi křížem krážem, aby navštívil hlavní památná místa a města. Vedle známého Bosche objevil „úžasného malíře **Nuna Gonçalvese**“ a jeho polyptych, četl *Eçu de Quierós*, s jehož synem Antóniem úzce spolupracoval. Jako kulturní atašé Antonescova rumunského státu, veledůležitého spojence Německé říše, se stýkal i spřátelil s řadou osobností portugalské kulturní společnosti počátku čtyřicátých let. Na prvním místě je ovšem třeba jmenovat ministerského předsedu Antónia de Oliveira Salazara, onoho „mystického diktátora“ (podle *Les Nouvelles Littéraires*), jenž tak jako belgický národní socialista **Hendrik de Man** nebo právě Corneliu Codreanu, Eliadův Mistr v Železné gardě, hovořil o nezbytnosti oživení „ducha chudoby“, neboť „lidé podléhají tajným silám parlamentarismu a mocných finančních oligarchií“:

Pod parlamentním režimem není Stát svoboden, neboť ministři jsou nevolníky parlamentu a členové parlamentu nevolníci voličstva, zatímco stranické pokladny jsou dotovány finančními skupinami a hospodářskými oligarchiemi. (...) Mimo to parlamentní systém potlačuje osobní zodpovědnost.

Tak hovořil António Salazar, jehož „Stát si žádá asketů“, a nemůže být pochyb o tom, že někdejší „jogín“ Eliade s tímto požadavkem souzněl. S diktátorovým názorem, že základní složkou pravé kultury je studium klasiků, si tak jistí již nebudeme:

Jazyková dokonalost Řeků a Římanů je sama o sobě mravním učením. Staří věděli, jak správně myslet a správně psát svoje myšlenky. Člověk se nemůže učit latině, aby současně logicky nemyslel. A je základně důležité správně myslet, protože všechno znát nelze. (...) Pravá kultura, nezáleží v nácívání mozku vědomostmi, nýbrž v utváření mysli a učení ji pozorovat, myslet a odvozovat vlastní závěry.

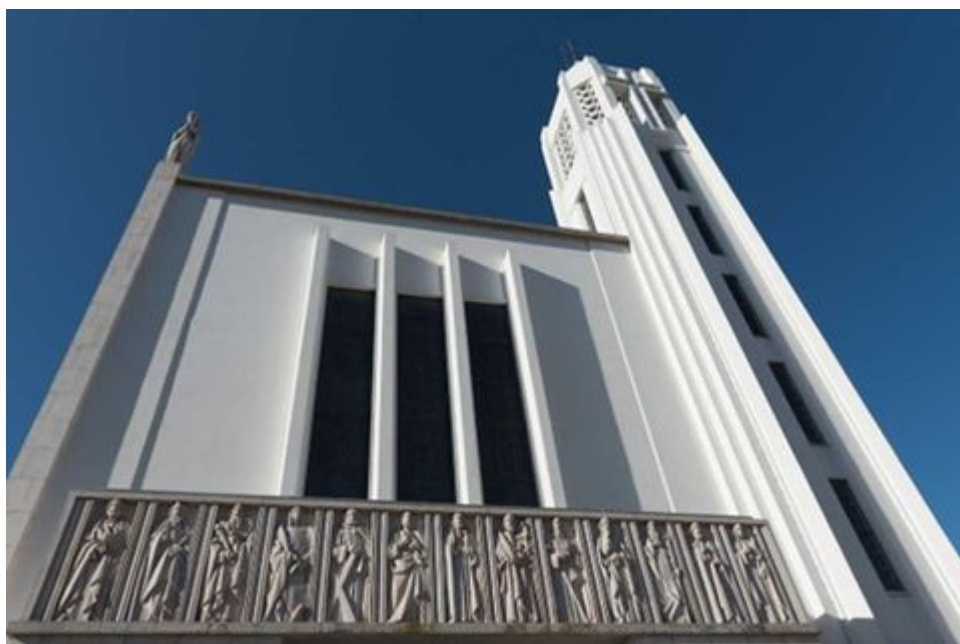
„Druhé patro vpravo,“ pokynul mu vrátný v paláci Sãn Bento – tak prostě se k diktátorovi vcházelo. Uvnitř skromná kancelář s dřevěným stolem, žádné šanony, stolek s telefonem. Eliade: „V tom mužném, ostře řezaném obličejí je cosi nevinného, svěžího, panenského; jeho pohled se ze mě občas sveze kamsi do neznáma. Hlas má laskavý, mírný, odlišný od toho, který jsem tolikrát slyšel z rozhlasu.“ Jeho „totalitní stát je založený na křesťanské lásce“.

Většina dalších jmen u nás, kde kultuře od vzniku první republiky dominovala rovnostářsko-pokrokářská, humanitářská (tj. v podstatě ateistická) orientace, zůstává neznámá: Eliade navštěvoval dům, spisovatele a politika-ministra Antónia Ferra, ctitele velkého d'Annunzia a hlavního podněcovatele kulturního života E s t a d o n o v o, jakož i jeho ženy, básnířky Fernandy de Castro. Zde pravidelně večeřel mj. ve společnosti **autora** slavné *Vzpoury davů* (čes. 1993), kde mj. stojí:

Většina lidí, mužů i žen, není schopna vyvinout jiné úsilí než to, jež je výslovně nutné jako reakce na vnější potřebu. Proto se ti nečetní lidé, které jsme poznali jako schopné spontánního a nadbytečného úsilí, stávají osamělejšími... Jsou to lidé vybraní, jediní aktivní, a ne pouze reaktivní, pro něž žít znamená věčné napětí, neustávající tužení se. Tužení – askeze. Jsou to asketi.

– José Ortega y Gasset žil tehdy v portugalském politickém exilu. A Antónia Quadrose, syna tohoto třpytného uměleckého páru, budoucího filosofa, literárního kritika, jednoho z hlavních „tlumočnicků“ života a díla (čes. hl. *Kniha neklidu*, 1999) Fernanda Pessoy – hermetika a obhájce diktatury, tu poznal jako ani ne dvacetiletého mladíka. Dále potkával Alfreda Pimentu, historika a teoretika národní politiky (nacionalismu), jakož i stoupence osy Řím – Berlín, dále básníka Caetana Beirãa, filosofa Delfima Santose, historika Joãa Ameala, spisovatele Vitorina Nemésia a Joaquina Paça d'Arcose.

Zdejší kult Panny Marie ho přitahoval nejen jako „historika náboženství“: jeho víra, rozdmýchaná legionářským hnutím a duchovním zjevem Codreanovým, ještě neuhaslá, hořela bez plamene jak řeřavé uhlíky. Podnikl i pěší pouť do Fatimy a v Lisabonu chodíval do kostela, v jehož blízkosti bydlel: Nossa Senhora de Fátima, modernistické budovy podle projektu architekta Porfíria Pardala Monteiro – je to první katolický kostel postavený v Lisabonu od vyhlášení republiky (1910) a slavnostně otevřený roku 1938.

Nesvědčí snad mimořádná zdařilost stavby na rozdíl od většiny obdobných republikánských modernistických pokusů o živosti tamní „fatimské“ víry, v zázrak „tančícího slunce“?

Co se literární práce týče, napsal zde dvě knížky s náměty odpovídajícími svému pracovnímu zařazení: *Salazar e a Revolução em Portugal*, která je pod titulem *Salazar et la Révolution au Portugal* dostupná i ve francouzštině, a *Os Romanos, latinos do Oriente* (Rumuni, románi z Východu), seznamující Portugalce s jeho krajany i vlastní a zdůrazňující jejich společnou „latinitu“. Přehlédl a k novým vydáním připravil, novelu *Slečna Kristýna* (čes. 1984, 1991) o svůdné „bojarce-upírce“ a svou, dle J. Našince „nepříliš zdařilou“, prvotinu *Isabel și apele diavolului* (Izabela a ďáblový vody). Portugalská zkušenost a kontakty ho rovněž inspirovaly k románu *Noaptea de Sânziene*, který ve francouzštině a němčině vyšel pod názvem „Zakázaný les“, *Fôret interdite*, resp. *Der verbotene Wald*, a svým pojetím má být podle něho přístupnější právě portugalským čtenářům. V *Diário Português* je rovněž vícero odkazů na texty, které v té době zamýšlel napsat, ale z různých důvodů k tomu pak nedošlo. Jde např. o román Apokalypsa, studie k básníku Camõesovi nebo k portugalské tradici a obyčejům. O Camões se zajímal i proto, že jeho život a poezie byly „spjaty s oblastí Indie, kterou jsem neznal, s Góou a malabarským pobřežím“.

Z publikované korespondence musíme uvést tu s již zmíněným Alfredem Pimentou, jehož Eliade nazývá svým „učitelem“ (*mâitre*) a pokládá za jednoho z nejskvělejších duchů Evropy. Ve snaze jej zviditelnit mimo Portugalsko, přispěl texty o jeho díle a myšlení do redakcí několika evropských časopisů jako byla např. **Europäische Revue**. Letmá zmínka o Pimentovi v *Pamětech* totiž dává nahlédnout, jakou vzpomínkovou retuší asi celý jejich text musel projít... K Vánocům 1943 Eliade obdržel knížečku *Land und Meer* od **Carla Schmitta**,

který si rovněž dopisoval s Ortegou. Oba ho v Lisabonu uvítali v květnu téhož roku, aby vedli dlouhé hovory, také o světě za sutinami dějin: metahistorii. Naopak od Schmitta si někdy v té době třetí číslo Eliadova *Zalmoxida* vyžádal **Ernst Jünger** – tady jsou zřejmě počátky pozdějšího, poválečného časopisu *Antaios*, kde se (autorsky) sešli Eliade, Jünger, Schmitt, Evola, Jouhandeau aj. Taková je „naše Evropa“.

Z osobní roviny se z deníku dozvídáme předně o Eliadově osobním nasazení. Psal po volných odpoledních, po nedělích a hlavně po celé noci: „Psal jsem zběsile a dosáhl toho, že jsem jako v raném mládí spal jenom čtyři až pět hodin denně.“ K tomu pracovní povinnosti, rešerše tisku, schůzky, agenda kulturně-politické výměny a propagandy (přednášky rumunských vědců v Portugalsku, uvedení hry Ferdinandy de Castro v bukureštském Národním divadle, dirigování několika symfonických koncertů Georga Georgesca v Lisabonu atd.). I nad Portugalskem se ale postupně zatmívalo. Ostatně ohledně výsledku války nebyl Eliade optimistou nikdy: „Znal jsem sílu a rozhodnost Anglie a jako mnoho jiných jsem nemohl uvěřit, že by se ve více či méně vzdálené budoucnosti nezapojily přímo do války i Spojené státy.“ A teď se již Rudá armáda blížila k Bukurešti, kterou mohutně bombardovalo americké letectvo! Ale hlavně tu, na nejzápadnější výspě Evropy, na rakovinu 20. listopadu 1944 zesnula jeho paní, Nina Mareş. Ráj se změnil v očištěc. V prosinci téhož roku si k tomu poznamenal:

Nina se ode mne neodloučila z vlastní vůle, to Bůh si ji vzal, aby mě přiměl k tvůrčímu myšlení, to znamená, aby mi umožnil zotavení. Ninin odchod bude pro můj život mít spásný [sotériologické] význam. Odloučení od Maitréji před devatenácti roky také mělo svůj význam: utekl jsem z Indie, opustil jógu a indickou filosofii ve prospěch rumunské kultury a svého psaní.

To je křesťanská matice v jeho cítění, zcela „nevědeckého“ i „neindického“. Z bytu na lisabonské avenida Elias Garcia, kde s Ninou žili, přesídlil ve svém žalu na poslední portugalské měsíce raději do víkendového domu zchudlých šlechticů „s terasou nad skalami, pár metrů od oceánu“ v Cascais „v malebné uličce Saudade“. „Saudade“ je přitom těžko přeložitelný portugalský výraz někde v pásmu mezi sklíčeností (fr. *cafard*), úzkostí (*frousse*), steskem (*nostalgie*) a smutkem (*tristesse*). V tom všem zaznívá krása, také ve chvílích tragédie. Ironie osudu nebo jen náhoda?

Každopádně je to hodně „portugalské“, viz Dodatek v *Pamětech* na s. 423. Rumunská je čirá bolest.

Literatura:

Mircea Eliade, *Paměti* (H & H, 2007).

Sborník *Corneliu Zelea Codreanu a Legie archanděla Michaela* (Délský potápěč, 2017).

Corneliu Codreanu, *Zápisky ze žaláře* (Délský potápěč, 2017).

J. Almeida, „M. E.: Un regard sur ses années Portugaises“ v: *Rébellion* č. 92/2022.